

BİRER ÖYKÜLERİYLE MAUPPASSANT VE ÖMER SEYFETTİN

KEMAL ATEŞ

Dünya yazınında, öykü türünü emekleme döneminden kurtaran Mauppassant, Ömer Seyfettin'in en çok beğendiği ve etkilendiği yazarlardan biridir. Ömer Seyfettin de bizde öykücülüğü emekleme devresinden kurtarmış; bu tür, ilk kez onunla bir sanatçı için tek yazı alanı olmuştur.

Bu iki ünlü yazarın şu öyküleri birbirine çok benzer: Ömer Seyfettin'in Beyaz Lâle'si ile, Mauppassant'ın Kar Topu... Daha adlarında bile bu benzerlik görülür. Beyaz Lâle, Ömer Seyfettin'in öyküsünün kahramanı olan kızın lakabıdır. Beyaz ve güzel oluşundan dolayı bu ad verilmiştir. Kar Topu da Mauppassant'ın öyküsünün kahramanı kadının lakabıdır, o da beyaz ve güzeldir. Her iki öykü de düşman işgaline giren bir kentin betimlenmesiyle başlar. Mauppassant'daki olaylar, can çekişen Fransa'da, düşman işgalindeki bir bölgede geçiyor. Ömer Seyfettin'deki olaylar da can çekişmekte olan Osmanlı devletinde, Serez'de geçiyor.

Şimdiye değin, Ömer Seyfettin'in dünya yazınının "küçük öykü kralı" sayılan Guy De Mauppassant'dan etkilendiği çok söylenmiş ama, yapıtları üzerinde bu etki araştırılıp gösterilmemiştir. Ana çizgileriyle birbirine oldukça benzeyen yukarıda sözünü ettiğimiz iki öykü, bu etkiyi gösteren somut bir belge olduğu gibi, yazarların sanat anlayışlarını karşılaştırmamıza, sanatlarının benzeyen ve ayrılan yanlarını görmemize de olanak verecektir.

Mauppassant'ın öyküsü şöyle başlıyor:

"Birçok günler boyunca, ard arda, bozgun halinde asker toplulukları geçmişti şehirden. Takım makam denemezdi artık bunlara, dağınık gruplardı. Adamların sakalları uzun, kirli, üniformaları parça parçaydı, bayraksız, alaysız, gevşek gevşek yürüyorlardı. Hepsi de şaşkındı, bitkindi, düşünmekten, karar vermekten aciz görünüyorlardı, sanki yalnız alışkanlıkla yürüyorlardı, sanki durur durmaz devriliverceklerdi yorgunluktan. Sonradan silâh altına alın-

mışlar görünüyordu daha çok, silâhların ağırlığı altında bükülen barışçıl insanlar, sakin irat sahipleri, ürpermeleri kolay, coşmaları tez, kaçmıya da, hücumda hazır, küçük atılğan seyyar muhafızlar, sonra, onların arasında, birkaç kırmızı pantolonlu, büyük bir çarpışmada tükenmiş bir bölüğün kalıntıları....¹”

Ömer Seyfettin de şöyle başlıyor:

“Hudutta bozulan ordu iki günden beri Serez’den geçiyordu. Hava serin ve güzeldi. Ilık bir sonbahar güneşi, boş, çimensiz tarlaları, üzerinde henüz taze ve korkak izler duran geniş yolları parlatıyordu. Bu gelenler gidenlere hiç benzemiyorlardı. Bunlar adetâ ürkütülmüş bir hayvan sürüsüydü... Hepsinin tıraşları uzamış, yüzleri pis ve kırmızı, esvapları parça parça idi. Dursalar düşeceklermiş gibi, omuzlarındaki çamurlu tüfekleri altında iki büküm olmuş, yorgun ve perişan, ağır ağır yürüyorlardı.”²

Her iki yazar da öyküsüne, bozguna uğrayıp çekilen kendi askerlerini, bitkin, acmacak bir durumda betimleyerek başlıyor. Ayrıca benzetme ve mecazları oldukça yakın birbirine

Kar Topu’nun özeti:

Kartopu ile zengin ve ticaretle uğraşan on kişi, bir araba tutup işgal bölgesinden uzaklaşmak üzere yola koyulurlar. Eşlerini de yanlarına alan bu soylu kişilerden başka, iki de rahibe vardır aralarında. Bunların birçoğu, Havre’daki işleri için işgalcilerden izin almışlar, ancak ülkenin tümüyle elden gideceği tehlikesi karşısında, geri dönmeyi, oradan yurt dışına kaçmayı kurmaktadırlar. Yolcuların hemen hepsi, kendileri gibi soylu olmayan, hatta çirkin de bir mesleği olan Kar Topu’na, yolculuk boyunca tepeden bakarlar, kınayıcı, hor görücü bir tavır takınırlar. Çünkü fahişedir o. Hele kadınlar, onun karşısında “ev kadınılığı vekârlarını” silâhlar gibi çatarlar. Kar Topu ise, insancıldır, yanlarına yiyecek almayan yol arkadaşlarıyla azığını bile paylaşır. Yolculuk Totes’e değin iyi geçer, yiyeceğin az olmasından öte bir aksilik çıkmaz. Ancak Totes’e gelince, buradaki düşman komutanı tarafından bir anda alıkonulurlar; ve subayın garip bir isteğiyle karşılaşılır: Düşman kumandanı, Kar Topu kendisiyle yatmağa razı olursa, serbest bırakacaklarını hancı aracılığıyla usturuflu bir biçimde duyurur. Kadın bunu

1 Guy De Maupossant, Kar Topu, Varlık Yayınevi, İstanbul, Mart 1958, s. 3, Çeviren: Tahsin Yücel.

2 Ömer Seyfettin, Beyaz Lâle, Rafet Zaimler Kitap Yayınevi, İstanbul 1962, s. 93.

kabul etmez, kızar, tepki gösterir. Subay da bu isteğine karşılık, onca kişiyi bir çeşit rehin tutar. Canları kaygısına düşen öteki yol arkadaşları, Kar Topu'nu, subaya boyun eğmesi için sinsice, bazen açıktan açığa zorlarlar. Çevresindekilerden hiç biri ona sahip çıkmaz, üstelik bu isteğin gerçekleşmesi için baskı bile yaparlar. Kar Topu, daha çok da arkadaşlarının kurtuluşu için bunu kabul eder. Yeniden yola çıkarlar. Subayın odasından gelen Kar Topu'na, eskisi gibi tepeden bakmağa devam ederler, hatta daha kmayıcı bir tavır takınırlar. Onların kurtuluşu için itildiği, razı olduğu bu olay yüzünden, "bu namuslu alçaklar" eteğinde bulaşıcı bir hastalık varmış gibi daha da uzak dururlar kadından. Kar Topu göz yaşlarını tutamaz, arabada sessizce ağlar.

Beyaz Lâle'nin özeti:

Bozguna uğrayan Osmanlı askerleri bitkin bir durumda çekilirler. Serez, Bulgarların eline geçmiştir. Bulgar komutanı Radko, Büyük Makedonya Ülküsünü gerçekleştirmek isteyen koyu bir Bulgar ulusçusudur. Düşmana karşı sert ve acımasız olmayı ulusçuluğun bir gereği sayar. Akıl almaz kıyımlara girer; çocukları, kadınları öldürtür, diri diri fırında yaktırır. Radko bu arada, kentten en güzel kızının kim olduğunu araştırır, ona sahip olmak ister. Tıpkı masallardaki, ülkenin en güzel kızını isteyen padişah ya da şehzade gibidir. Düşmanı alçaltmak, ezme yolunda Radko, Beyaz Lâle lakabıyla anılan genç ve namuslu Türk kızına zorla ilişmeğe kalkışır. Kız direnir, düşman subayına karşı onurunu canı pahasına korumağa çalışır. Lâle kendisini pencereden aşağı atar, ölür. Radko, canavarlığını, sapıklığını bundan sonra da sürdürür; kızın ölüsünü içeri alıp, sapık duygularını doyurmağa çalışır.

Görüldüğü gibi, ülkenin düşman işgaline girmesi ve düşman subayının gücüne dayanıp kadın istemesi olayı, her iki öyküde de ağırlık noktası ve birbirine benzeyen yanlardandır.

Bir yazarı, karşılaştığı olaylar değin, okudukları da yazmağa sürükler: Kimi zaman okuduğu yapıtın bir yanı, kendi gözlemleriyle, karşılaştığı olaylarla benzerlik gösterir, elindeki yapıttan aldığı tad ve hayranlık içinde, zihni çağrışım zenginliği kazanan sanatçı, kendi evrenini kurar, yapıtını bu evrenden çıkarır.

Ömer Seyfettin, Balkanlardaki Bulgar komitacılarının sürdürdüğü ayaklanmalar sırasında, sınır boylarında subay olarak görevliydi. Yokluklar ve sıkıntılar içinde geçen yaşamının bu döneminde bile, kitaplardan bir an uzak kalmadı. Başta Mauppassant'ın eserleri olmak üzere, kitap sandıklarıyla

yüklü bir katırı da emireri ardından çekerdi³ Osmanlı imparatorluğunu sarsan Balkanlardaki ulusçuluk eylemleri, onun başta Beyaz Lâle olmak üzere, "Balkan Devresi öyküleri" ne yansıdığı gibi, yazarlığına belli bir düzen ve yön verecek düşünce yapısının, dünya görüşünün de mayalanmasına yol açtı. Özellikle bu olayların etkisiyle yazdığı öykülerinde, etkileyici, uyarıcı, yön verici bir amaç güder. Yazar, öykülerinin yapısını böyle bir dünya görüşünün etkisiyle ve sığağı sığağına yaşadığı olayların heyecanı ile kurar. Bu yüzden, güdümlü bir tavır içinde yarattığı öyküleri, onu, gerçekçi sanatın bazı gereklerinden uzaklaştırmıştır. Başta evrensel gerçekler, insanî ilişkiler ve günlük yaşayışla ilgili ayrıntılarla beslenmez öyküleri. Oysa büyük sanatçı, yalnız siyasal ve toplumsal olayları, kaba çizgileriyle beliren yaşamın dış gerçeğini konuşmaz, bunların insan ruhuna yansımalarıyla doğan evrensel çekirdeği de bulur, insan ruhunun karanlıklarına ışık tutmasını, onu dile getirmesini de bilir.

Öykülerdeki kişiler:

Ömer Seyfettin, Beyaz Lâle'de, öteki birçok öykülerinde olduğu gibi, kişilerini yaratırken her dönemde ve her yerde değişmeyen insan gerçeğini araştırmamış, kişilerini, öykülerine düşünsel ve siyasal bir içerik kazandırmak, ulusal bilinci uyandırmak için araç olarak kullanmıştır. Beyaz Lâle'nin kahramanlarından Radko, düşmanı simgelemeye yarar. Düşünceleri, edimleri, nitelikleri önceden düzenlenmiş gibidir. Radko tipini yaratırken, şöyle bir amaç güttüğü açık açık belli olur.

a) Balkanlarda uyanan ulusçuluk üküsünü göstermek ve Osmanlılık gibi kozmopolit düşüncelerin geçersizliğini kanıtlamak ister.

b) Radko'nun yarattığı facialarla okuyucuda düşmana nefret uyandırmak ve ulusal bilinci canlandırıp heyecan yaratmak amacını güder.

Özellikle ikinci amacından dolayı, bize Osmanlıcılığın geçersizliğini kanıtlamağa çalışan, düüncelerine çok yerde hak vermemizi istediği bu Bulgar ulusçusunu, yazar, giderek ölü bir kadına iliştip, onu sapıklaştırmaktan, canavarlaştırmaktan da kendini alamaz. Burada, biraz da acemice diyeceğimiz bir çelişkiye düşmüştür.

Kar Topu'ndaki düşman kumandanı üzerinde uzun uzun durulmaz. Özellikle düşünce yanı hiç söz konusu edilmez. Düşmandır, elbette elinde

3 Bkz: Tahir Alangu, Ömer Seyfettin, Ülkücü Bir Yazarın Romanı, May yayınları, İstanbul 1968.

çiçekle gelecek değildir. Yolcular arasındaki kadınları hayran bırakacak kadar yakışıklıdır. Onun kadın isteği, Radko'nunki gibi açık ve kaba bir biçimde ortaya çıkmaz. Ayrıca, niçin bırakılmadıklarını tartışmak için gelenleri de dinler. Böylece Mauppassant, okuyucu üzerinde daha gerçekçi bir izlenim bırakır.

Darvin ve Claude Bernard gibi pozitif bilimcilerin, Zola, Mauppassant v.b. gerçekçi akımın kurucuları üzerinde büyük etkileri olmuştur. Yalnız bu yazarlar değil, o dönemdeki birçok ölümsüz yazarlar, bu bilginlerin etkisinde kalmışlardır; Örneğin, Mauppassant'la birlikte dünya yazının iki büyük öykücüsünden biri kabul edilen A. Çehov da 1886'da yazdığı bir mektupta, "Darvin'i okuyorum... Ne haşmet! Müthiş seviyorum onu" diye hayranlığını belirtmekten kendini alamaz.⁴

Başta psikoloji olmak üzere, ilerleyen pozitif bilimler sonucu, İnsan kişiliğini ve davranışlarını oluşturan etmenler ortaya kondukça, yazında da ülküsel insan yaratma yerine, gerçek olan insanı anlatmanın gerekliliği, güzelliği ortaya çıktı. Duyguyu, heyecanı, ülküsünü, kendi iç isteklerini, kişisel tepkilerini yenme düştü sanatçıya. Bunları yenebildiği ölçüde, gerçekçi sanatın gizlerini elde edebildiler yazarlar. Dünya yazınında ve bizde gerçekçilik bu anlayışla gelişti. Kar Topu ile Beyaz Lâle'yi karşılaştırdığımızda, Mauppassant'ın, gerçekçiliği bu ilkeleriyle daha başarılı uyguladığı görülür. Onu öykü türünün bir numaralı yazarı yapan ve günümüzde de tüm insanlığın beğendiği, okuduğu bir sanatçı olmasını sağlayan vaz geçmediği bu tutumudur.

Ömer Seyfettin bu yönden, etkisinde kaldığı, beğendiği Mauppassant'tan uzak kalır. Bu da kuşkusuz, Ömer Seyfettin'in çökmekte olan İmparatorluk döneminde, bir aydın olarak duyduğu büyük sorumluluktan ve bunun sonucu olarak bir ülkü adamı olmasından ileri gelmektedir.

Adlarında bir benzerlik olduğunu söylediğimiz, iki öykünün kadın kahramanlarını karşılaştıralım bir de:

Beyaz Lâle, güzel, namuslu bir kızdır. Türk terbiyesinin, Türk kadınının bir simgesi olarak verilmek istenmiştir. Düşman subayının zorbaca isteği karşısında ölümü seçer. Beyaz Lâle tam bir karakter niteliğine ulaşamamış, bir tip çizgisinde kalmıştır.

Kar Topu ise bir tip değil, karakterdir. Ülküsel olmayan yanları da vardır. Örneğin, fahişedir. Buna karşın, yolcuların en insancıdır da. Düşman ku-

⁴ Hayri Tezel, Anton Çehov, Hayat ve Sanat Hikâyesi, Er Yayınları, Ankara (Yılı belirtilmemiştir).

mandanın kötü isteği karşısında, insanlık onuruyla, ulusçuluk duygusu birleşir. Beyaz Lâle gibi o da büyük bir tepki gösterir bu zorbaca isteğe. Ancak, bir yanda düşman subayının baskısı, bir yanda kendi kurtuluşlarını her şeyin üstünde tutan bencil yol arkadaşlarının etkisiyle, bir kale gibi koruduğu namusunu, ulusçuluk onurunu teslim eder. Ve bu olay, çevresindeki kişilerin gerçek yüzünü, insanoğlunun bencilliğini, iki yüzlülüğünü ortaya koyan bir denek taşı olmuştur. Maupassant, düşman işgalini ve subayın isteğini bu açıdan değerlendirir. Ömer Seyfettin ise, siyasal düşünceleri ve ülküsü açısından değerlendirmiştir.

Olayların yürütülüşü:

Kar Topu'nda plan, herhangi bir olaya dikkat çekmeden, herhangi bir durum karşısında coşku göstermeden yürür. Konu, günlük ve sayısız ufak tefek olaylar sergileniyormuş gibi bir izlenim uyandırılarak veriliyor. Kişilerin amaçları, tavırları, mizaçları; yemek yemek, kahve içmek, sohbet etmek, tartışmak gibi günlük yaşayışta her zaman var olan durumlar içinde veriliyor. Bu yüzden daha inandırıcı oluyor; öykü kişileri, bütünüyle yazarın bir tasarısı, bir kuklası olmaktan kurtuluyor. Okuyucu üzerinde gerçeklik duygusu uyandırılıyor.

Öyküde, bölge ticaretini elinde tutan seçkin kişiler ve karılarının ikiyüzlülükleri, kıskançlıkları, gösterişten öte geçmeyen, davranışlarına sinmemiş erdemleri ve ahlâksal düşkünlükleriyle alay, yazarın ustaca yürüttüğü amaçlarından biridir. Rahibeler de iki yüzlü ve düşman karşısında en itaatkâr olanlarıdır. Kar Topu'nun çevresindeki bu kişilerden yalnız Cornudet fazla ülküleştirilmeden olumlu bir karakter olarak belirir. Kar Topu'nun insancılığını, ulusçuluk onuru, öteki sözde seçkin kişilerden ağır basar. Onun ulusçuluk onuru, davranışlarına ince, gizli bir doku içinde sindirilerek veriliyor. Böylece Kar Topu, Türk kadınının simgesi olan Beyaz Lâle'den daha ilginç bir karakter olarak ortaya çıkıyor.

Beyaz Lâle'de, yazarın amacı, vermek istedikleri; olaylar, davranışlar içine; Kar Topu'ndaki gibi, ince, gizli bir doku halinde sindirilmez. Olayların dıştan görünüşü betimlenir. Zulüm altındaki suçsuz insanların iç dünyalarına değin inen başarılı bir yaklaşım yoktur. Ömer Seyfettin, vermek istediklerini, günlük yaşayışla ilgili ayrıntılarla zenginleştirmedeği gibi, evrensel ilişkiler içine de sindiremez. Birçok öykülerinde olayları, ilişkileri, girişi, gelişmeyi, sonucu; düşüncesi, bildirisi ya da vermek istediği "ibret" belirler. İnsan gerçeğiyle ilgili ayrıntılar üzerinde durmadan, varmak istediği düşünceye veya ibrete aceleci bir koşuş vardır.

Öykülerinde sık sık yaptığı Osmanlıcılığın eleştirisini, Osmanlı yöneticilerinin ulusçu düşünceden yoksunluğunu, Radko aracılığıyla şöyle yargılar:

“Kavmiyet, millet diye bir şey olduğunu Türklerin sözde en büyük adamları olan Mithat Paşa bile bilmiyordu. İlk Bulgar ihtilallerindeki kavmi iştiyaka millî manaya akıl erdiremiyor, bu âli hareketi iktisadî müzayekalar gibi şeylere atfederek Anadolu'nun parası ile bizim topraklarımızı imara, caddeler, mektepler, kiliseler yapmaya çalışıyordu. Halbuki, bizim en küçük bir köy hocamız bile etnoğrafya hakikatine vakiştir.”

Böyle, iki sayfaya yakın çektiği söylevle Radko'nun düşüncesi ve ülküsü açıklanır, giriştiği akıl almaz kıyım ve saldırılarla da sapık kişiliği çiziliverir. Radko tipi, yazarın bir tasarısı, bir kuklası olmaktan kurtulamaz, öykü boyunca canlı ve inandırıcı bir biçimde etlenip butlanmaz.

Sonuç:

Ömer Seyfettin'in gerçekçi öyküyü kavrayış ve uygulayışında gördüğümüz bazı eksikleri ve onun sanatını kullanış amacını daha somut bir biçimde göstermek için; böyle bir karşılaştırmayı gerekli gördük.

Ondaki eksiklikleri ve Mauppassant'dan ayrılan yanları şöyle özetleyebiliriz.

- Ömer Seyfettin insanî ilişkileri ve değişmeyen insan gerçeğini iyi vurgulamamış, günlük yaşayışı gerekli tonlarla kullanamamıştır.
- Öyküyle vermek istediği amacı ince ve gizli bir doku içinde verememiştir.
- Çok zaman kişileri, karakter değil, tip olarak ortaya çıkar.
- Amaç, entrikalar, düğümler, günlük hayatın ufak olayları sergileniyormuş gibi değil de, kalın çizgilerle belirlenir.

Her sanatçının bir takım eksikleri olacaktır. Ashnda, yukarıda saptadığımız kusurlar, eksiklikler yalnız onda değil; Türk yazınında birçok yazarda görülür. Ancak günümüz öykü ve roman yazarları bu deneylerden geçerek sözünü ettiğimiz kusurlardan yavaş yavaş kurtulmaktadırlar.

Ömer Seyfettin'in, öykücülüğümüze sağladığı birikim, dil ve anlatımda açtığı yol ve büyük bir zekânın sonucu olan mizâhî buluşlarıyla, ayrıca bir aydın olarak devrindeki olaylar karşısında duyduğu sorumluluktan dolayı Türk yazınındaki yeri büyüktür. Her devirde okunup beğenileceğinden kuşkuumuz yoktur.

